

СТАНОВИЩЕ

по процедура за защита на
докторска дисертация на тема

Applied speech act theory: philosophical and pragmatic analysis of wishes in Albanian and Bulgarian

на докторант Arsinela Xhara

(процедурата е обявена от Катедра „Философия“ на ФФ на СУ „Св. Кл. Охридски“ по 2.3 Философия; научен ръководител: проф. Анета Карагеоргиева, д.ф.н.)

Дисертационният труд е написан на английски език и е с общ обем от 273 стр. Той съдържа Въведение, три глави, подразделени прегледно на параграфи, и Заключение. Библиографията съдържа над 70 заглавия на английски език, осем на албански език и пет заглавия на български език – всички те са използвани в текста на дисертацията. Като Апендикси към текста са приложени въпросникът за емпиричното изследване, анализирано в дисертацията, както и събраните чрез него отговори на албански и български език. Към дисертационния труд са приложени автобиография на докторант Arsinela Xhara, както и автореферат на български език с посочени в края му научни приноси – приносите са точно формулирани, макар да са по-формални и скромни, отколкото би могло. Докторантката посочва две участия с доклади по темата на дисертацията в две престижни международни конференции, организирани от Софийския университет.

Формалните изисквания за присъждане на образователната и научна степен „доктор по философия“ са изпълнени. Декларирам, че не се намирам в конфликт на интереси с докторанта.

В съдържателен аспект дисертационният текст „Applied speech act theory: philosophical and pragmatic analysis of wishes in Albanian and Bulgarian“ е изключително интересно изследване като несъмненият му научен принос според мен е в иновативното формулиране на неговия изследователски обект: пожеланията на албански и български език. Напълно легитимно пожеланията са разгледани през призмата на философията на обикновения език и по-точно като илокутивни актове в смисъла на теорията на речевите актове. Не ми е известно друго философско изследване, което да се занимава целенасочено и със стремеж към изчерпателност със спецификата на пожеланията като речеви актове, още по-малко през призмата на всекидневните им употреби в два малки езика: албански и български. В така дефинирания изследователски предмет, разработен съвестно и професионално в текста на дисертацията, аз виждам и значително по-голям потенциал за научни открития от това, което докторантката е направила дотук – макар посоките на тези открития да са вече анонсирани в текста.

В първата глава на дисертационния труд „THEORETICAL BACKGROUND“ заявеното като емпирично философско изследване внимателно разполага себе си в теоретичния контекст на съвременната аналитична епистемология и философия на езика. Изследването заема оптиката си от теориите, според които езиковата прагматика има приоритет пред семантиката и синтаксиса. Централно внимание е отделено на перформативната теория на Джон Остин и на нейните преработки от страна на изявени имена като Пол Грайс, Питър Стросън, Джон Сърл, Кент Бах и др. Внимателно са реконструирани различните схващания за речевите актове и за ролята им в езиковата прагматика: различните класификации на илокутивите, на условията на тяхната сполучливост, на различните разбирания за контекст, речево събитие, комуникативна компетентност. Реконструкциите са коректни и ясни, макар Arsinela Xhara рядко да проблематизира противоречията между отделните теории – противоречия, зад които впрочем стоят сериозни концептуални проблеми. Доколкото заявената задача обаче е емпирична, тези реконструкции играят ролята на създаване на tool box, като дисертантът коментира предимствата и недостатъците на отделните теории по-скоро от гледна точка на собствената си конкретна цел. Това е напълно легитимно. В края на тази глава е въведен и друг ресурс – този на етнографията на

комуникацията, - за да се въведе и идеята за релативността на езиковите практики от по-общия културен контекст.

Втората глава METHODOLOGY представлява описание на стъпките по провеждане на самото емпирично изследване. В духа на експерименталната философия, провеждана успешно и от години от научния ръководител проф. Карагеоргиева, докторантката търси достъп до изказванията-пожелания в обикновения език чрез залагане на експериментален модел: на типов въпросник, чрез който да се наберат данните за анализ. Създаден е отворен въпросник (приложен като първи Апендикс), чрез който респондентите са призовани да съобщят различни формули на пожелания по 25 различни повода (Коледа, Нова година, рожден ден, сватба и т.н.). За целева група са определени студентите от два университета – един български и един албански. Заложено и изпълнено е да се проведат анкети с по 50 студента от тези два университета (общо 100 интервюирани), чрез което е осъществено и набирането на емпиричния архив на изследването. Подробно са коментирани различни предимства и недостатъци на приложния метод. С оглед на бъдещите работи на докторанта искам обаче да посоча един проблем, останал неотбелязан в дисертацията. В първата глава многократно и коректно е коментирано, че изказванията (илокуциите) се правят по неизбежност в уникална речева ситуация, в контекст, който е ситуативно неповторим и индексично ориентиран. Избраният метод обаче не предполага изказванията-пожелания да бъдат уловени в техния непосредствен събитийен контекст. Напротив, с типовия въпросник, макар и отворен, респондентите вече са призовани да деконтекстуализират пожеланията: те съобщават типове изказвания-пожелания по типови поводи (в типизирани контексти). Ограничение на метода следователно е, че той може да хване само определени, станали регулярни чрез навик форми (клишета), чрез които се правят пожелания: чрез този метод всъщност се колекционират изречения (абстрахирани форми на илокуция), а не актуални изказвания (илокуции). Струва ми се важно това ограничение да се артикулира експлицитно при бъдещи разработки.

Най-важна и интересна е третата глава DATA ANALYSIS, където е осъществен философският анализ на събраните чрез анкетите пожелания на български и албански език. Arsinela Xhara отчетливо е извела като обща черта на пожеланията тяхната насоченост към бъдещето: „wishes...tend to express something which is beyond present, it refers not to the past, not the present but is directly toward future” (с. 142). Особено интересни в това отношение са наблюденията върху употребата на конюнктивни форми на глаголите на български и албански („Да си жив и здрав!“), както и на

оптативно наклонение в албанските пожелания. В същия аспект са интересни и анализирани от докторанта императивни форми („Бъди жив и здрав!“). Откритата насоченост на пожеланията към бъдещето е и най-важният принос на дисертацията.

Може би подведена от тежкия авторитет на Сърл обаче, докторантката често третира пожеланията като експресиви – сякаш те просто изразяват вътрешното желание или добро намерение на говорителя. Това е подвеждащо, защото такава аналитична призма редуцира вече направеното добро откритие – изведената като водеща черта *насоченост на пожеланията към бъдещето*. Ако те са експресиви обаче, такава насоченост няма – тогава пожеланията биха изразявали една вече налична, вече дадена в настоящето интенция. Обвързването на тази интенция с въображението като когнитивен процес е опит да се избегне този парадокс и да се запази хоризонтът на бъдещето, но чрез това бъдещето отново е редуцирано до минало: аз винаги вече трябва да съм си помислил (въобразил) какво да пожелая преди да го пожелая някому.

Не само че на практика не винаги е така (често пожелаваме разни неща „в движение“), но тази аналитична призма – редуцирането на пожеланията до експресиви – затъмнява собствената илокутивна сила на пожеланията. А тя е – както показва и докторантката – *нещо, което още го няма, да стане*. Посоката на напасването между думите и света (direction of fit) на пожеланията, както при директивите и комисивите в класификацията на Сърл, е: думите са тези, които трябва да доведат до трансформация в света. За разлика от заповедите обаче, пожеланията не ангажират слушателя с отговорността да извърши тази трансформация. За разлика от комисивите, те не ангажират и говорителя да бъде агент на трансформацията. Конюнктивните и оптативните форми на пожеланията въвеждат момент на инфинитивност и медиалност („Да си жив и здрав!“, „Винаги да успяваш!“), те не посочват директно агент на трансформацията – мястото на агента е оставено неопределено, безлично. Императивните форми на пожелания могат да бъдат третирани като индиректни употреби – защото, когато кажеш „Бъди жив и здрав!“, макар пряко и заповедно да адресираш слушателя, ти всъщност не изискваш от него да предприеме никакви определени действия, за да изпълни „заповедта“. Т.е. пожеланията изискват трансформация на света в съответствие с думите, но инфинитивната им форма не ангажира определен субект с тази трансформация – един вид, ангажирана с тази трансформация е „съдбата“. Оттук и родството на пожеланията с благословиите и заклинанията, тяхното „магическо съдържание“, забелязано многократно и точно от докторантката, но интерпретирано в културологичен ключ` (с. 175, 177 и

др.). Всъщност пожеланията според експлицитната им форма са именно заклинания, а смяната на културния гещалт в съвременността е това, което ни подлъгва да ги мислим като експресиви.

Да се оголи собствената функция на пожеланията и те евентуално да бъдат изведени като самостоятелен клас илокутиви, редом с декларациите, комисивите, директивите, експресивите и описателните изказвания, е важна задача, която сякаш сама „излиза“ от текста на дисертацията, но не е експлицитно формулирана в него. Въпреки това според мен възможността да се формулира такава задача, изцяло инспирирана от данните и анализите на Arsinela Xhara, е и най големият принос на изследването.

Една забележка: тъй като дисертацията не е писана на майчин език, в нея се срещат езикови неточности. Например, често се срещат терминологични грешки – като употреби на pragmatic вместо pragmatics и др. Въпреки това смисълът на изложението не е нарушен. Препоръчвам в бъдещите си работи докторантът да търси допълнителна езикова редакция.

В заключение:

Дисертационният труд Applied speech act theory: philosophical and pragmatic analysis of wishes in Albanian and Bulgarian не само формално, но и съдържателно отговаря на всички академични изисквания по настоящата процедура. Ето защо категорично и убедено заявявам, че подкрепям присъждането образователната и научна степен „доктор по философия“ на Arsinela Xhara.

София,

С уважение:

10 септември 2016 г.

доц. д-р Димитър Вацов,

Департамент Философия и социология, НБУ